

РОЗДІЛ: ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ТА ПСИХОДІАГНОСТИКА

УДК 316.766.2

Трансгенераційні моделі шлюбу: досвід роботи із генограмами

Терещенко Надія Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психологічного консультування і психотерапії, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Свободи, 6, Харків, 61022, Україна.

Tereshchenko Nadiya, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Psychological Counseling and Psychotherapy Department V.N. Karazin Kharkiv National University m. Svobody 6, Kharkiv, 61022, Ukraine

Терещенко Надежда Николаевна, кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры психологического консультирования и психотерапии, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, пл. Свободы, 6, Харьков, 61022, Украина.

e-mail: nadiiat@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8345-8030

Долгополова Олена Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Національний аерокосмічний університет імені М. С. Жуковського, вул. Чкалова, 17, Харків, 61070, Україна

Dolgoplova Olena, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor at Psychology Department, National Aerospace University H.E. Zhukovskiy «Kharkiv Aviation Institute» Chcalov street, 17, Kharkiv, 61070, Ukraine

Долгополова Елена Викторовна, кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии, Национальный аэрокосмический университет имени Н. Е. Жуковского, ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина

e-mail: elenadolgoplova10@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2348-3549

В статті розглянуто трансгенераційні моделі шлюбу, які відтворюються у декількох поколіннях родини та характеризуються особливостями структури родини, сімейних ролей, рівня задоволеності шлюбом тощо. Найбільш поширеними є наступні типи моделей: патріархальна, матриархальна, серійна моногамія, мезальянс. Описано особливості моделей та їх прояву у родинах нащадків. Надано рекомендації щодо подружньої психотерапії із врахуванням впливу трансгенераційної моделі шлюбу.

Ключові слова: сімейні сценарії, моделі шлюбу, трансгенераційна психологія, генограма, подружні стосунки

В статье рассматриваются трансгенерационные модели брака, которые воспроизводятся в нескольких поколениях семьи и характеризуются особенностями структуры, семейных ролей, уровня удовлетворенности браком и т. п. Наиболее распространенными являются следующие модели: патриархальная, матриархальная, серийная моногамия, мезальянс. Описаны особенности моделей и их репрезентации у потомков. Предложены рекомендации для супружеской психотерапии, учитывающие влияние трансгенерационной модели брака.

Ключевые слова: семейные сценарии, модели брака, трансгенерационная психология, генограмма, супружеские отношения.

Our experiment included 72 genograms of women aged 27-34, who participated in the practical course aimed at work with generic scenarios. We analyzed women's genograms and identified transgenerational models of marriage.

Transgenerational models of marriage can be reflected in each of 3-4 generations or have some influence through generation. It should be noted that transgenerational models of marriage have the following characteristics: the structure of marriage (family hierarchy, distribution of family roles), stages of family development (divorce, move, giving birth, remarriage), the level of satisfaction with the marriage.

We identified 4 transgenerational models of marriage that were frequently seen in the study sample.

The 1st model "Patriarchal marriage" (14 genograms) is characterized by a significant role of a father and/or a grandfather; idealized and seen as a desired image of a man. The studied women with this family model showed some discontent with their husbands because they do not meet the expectations.

The 2nd model "Matriarchal marriage" (14 genograms) is connected with strong female images (grandmother and/or great-grandmother), who were forced to take primary responsibility for the family be-

cause the man was a weak figure: he might have drunk, been sick, cheated, had problems with the law. Such relationships are very consistently reproduced in the families of female descendants.

The 3rd model "Serial monogamy" (10 genograms) is characterized by the common features of two marriages from previous generations. Most often the 1st of them is described as unconscious and early, and the 2nd marriage as a more successful one. One of the options is that there are children in one marriage, and the other couple has problems with fertility.

The 4th model "Misalliance" is an alliance of people with a consciously different social, educational and material status. The fact of the partners' inconsistencies is emphasized and passed as a family mythology. This misalliance is reproduced in the generations of the descendants.

Recommendations are offered for marital psychotherapy, taking into account the influence of the transgenerational model of marriage on the interactions of couples.

Keywords: models of marriage; transgenerational psychology; genogram; couple relations.

Постановка проблеми. Криза інституту сім'ї, яка спостерігається в сучасному суспільстві, може бути розглянута не тільки в контексті соціокультурних змін, але і в контексті зміни пріоритетів функцій шлюбу, найважливішим з яких стають психотерапевтична та комунікативна. Цінність шлюбу та сім'ї визначається тим, чи задовольняються потреби подружжя у якісних міжособистісних стосунках (Sazonova, 2018). Ці функції можуть бути порушеними як через особистісні риси подружжя, так і через неусвідомлені наративи подружнього життя, які транслуються батьківською родиною та навіть трансгенераційно (Tereshchenko & Dolgorolova, 2019). Визначення таких наративів, які можуть бути зрозумілі як трансгенераційні моделі шлюбу, може покращити психологічну допомогу в сімейному та шлюбному консультуванні.

Сучасний стан проблеми. Останніми роками в науковій психології зростає інтерес до трансгенераційних феноменів, які проявляються в різних сферах життя, а особливо у сім'ї та міжособистісних стосунках (Petric D., 2019). Становлення трансгенераційної психології пов'язано із роботами К. Г. Юнга, М. Боуена (as cited in Baker & Vargi, 2012), І. БузорменіНадя (as cited in Vashchuk, 2010), А. Анселін-Шутценбергер (Shutzenberger, 2005, as cited in Laxenaire, 2019) та інш. В цьому напрямку активно досліджуються вплив трансгенераційних травм на актуальне особистісне функціонування, роль сімейних міфів в сімейних системах нащадків, функції сімейних наративів та їх деконструкцію, сімейні таємниці та невидиму сімейну лояльність, які впливають на вибір способу життя в різних сферах. Вітчизняні дослідники С. А. Литвиненко, В. М. Ямницький (Litvinenko & Yampnysky, 2015) у своїх роботах доводять важливість вивчення трансгенераційних механізмів передачі психологічних травм в українському суспільстві.

Механізми трансгенераційної передачі психологічних травм та сімейних наративів досі є недостатньо дослідженими, але в той же час низка наукових робіт підтверджує їх важливу вплив на якість особистісного та сімейного функціонування (Stuart & Joins, 1996; Yiassemides, 2013; Felsen, 2017; Tihamér & Katalin, 2020).

Відзначається, що сімейні міфи, які пов'язані із колективним несвідомим, можуть відігравати як позитивну роль, наприклад, оптимізувати сепараційні процеси дітей або позначати сімейні цінності та повагу до родини, так і негативну, формуючи невротичні зв'язки між членами родини (Kradin, 2009 Kocharyan A.S., Varinova N.V., Zubenko O.M., 2017). Нами (Tereshchenko & Dolgorolova, 2019) була зроблена спроба проаналізувати сімейні сценарії, розглянутими нами як наративи, в контексті їх впливу на формування синдрому «емоційного холоду» в міжособистісних стосунках. Аналіз генограм учасниць дозволив стверджувати про наявність певних типів трансгенераційних сімейних сценаріїв, наприклад «кохання поза шлюбом», «чоловік-герой» тощо, які пов'язані із викривленням образу шлюбного партнера та формуванням синдрому «емоційного холоду».

Таким чином, можна говорити про те, що визначення трансгенераційного аспекту порушень сімейної взаємодії дозволить поглибити розуміння функціонування сімейної системи та зробити більш ефективними психодіагностику та психокорекцію сімейних проблем.

Метою статті є визначення трансгенераційних моделей шлюбу та особливостей їх проявлення в родинах нащадків, та формулювання рекомендацій для подружнього консультування із врахуванням трансгенераційних феноменів.

Одним із основних методів трансгенераційного підходу є робота із генограмами, в яких представлено в середньому 3 – 4 покоління роду. В генограмі окрім прізвищ та імен, років життя, вказуються переїзди, розлучення, аборти, раптові смерті, ув'язнення, зради та інші подробиці, в разі якщо вони відомі клієнту. Окрім того, при роботі із генограмами заохочуються спогади, сімейні легенди, розповіді про враження від фотографій та сімейних реліквій тощо.

Нами було досліджено 72 генограми жінок у віці 27-34 роки, які були учасницями тренінгу, спрямованого на роботу із родовими сценаріями. Було проаналізовано генограми жінок та методом контент-аналізу виявлено трансгенераційні моделі шлюбу.

Виявилось, що трансгенераційні моделі шлюбу відтворюються у кожному із 3 – 4 поколінь, або мають вплив через покоління. Слід зазначити, що трансгенераційні моделі шлюбу мають наступні характеристики: структура шлюбу (сімейна ієрархія, розподіл сімейних ролей), етапи розвитку родини (розлучення, переїзди, народження дітей, вступ до повторного шлюбу), рівень задоволеності шлюбом.

Було виявлено 4 трансгенераційні моделі шлюбу, які найчастіше зустрічалися у досліджуваній вибірці.

Перша модель «Патріархальний шлюб» (14 генограм) характеризується значущою роллю батька та/або діда у родині, які ідеалізуються та розглядаються, як бажаний образ чоловіка. В історії родин із цією моделлю чоловіча фігура виступає як сильна та стабільна. Патріарх може мати героїчне минуле або грати важливу роль в сімейній історії. Наприклад, саме прадід вивіз всю родину в іншу країну або заснував сімейну династію (лікарі, юристи, ювеліри тощо). В той же час до цієї моделі ми віднесли й ті варіанти, в яких чоловік-патріарх мав соціально неприйнятні форми зайнятості, наприклад, був крадієм у законі або хабарником, за умови, що у родині це романтизувалося та цьому надавалося значущості. Часто чоловік-патріарх описується як вродливий, ставний або такий, який має якісь привабливі риси в зовнішності або в інших якостях. Наприклад, тонкий гумор, неймовірну фізичну силу чи інші здібності. В шлюбі цей чоловік описується як домінуючий, справжня голова родини.

В сім'ях досліджуваних жінок із такою моделлю спостерігається незадоволення чоловіком через те, що він не досягає рівня ідеалу. В родинях нащадків відбуваються розлучення та/або розчарування у подружньому житті (Melody, 2009). Жінки несвідомо порівнюють свої стосунки і характеристики власного чоловіка із легендарним патріархом. Звичайно, реальний чоловік програє міфологічним ризам і жінка знецінює його.

Модель «Патріархальний шлюб» здебільшого негативно впливає на актуальну побудову подружжя через проявлення «лояльності роду», яке полягає у виборі неймовірно сильного чоловіка-патріарха.

Друга модель «Матріархальний шлюб» (14 генограм) пов'язана із сильними жіночими образами (бабуся та/або прабабуся), які були вимушені брати на себе основну відповідальність за родину через те, що чоловік був слабкою фігурою: пиячив, хворів, зраджував, мав проблеми із законом. В нашій культурі такі родини зустрічаються у зв'язку із смертю або зникненням чоловіка у війні (першій або другій світовій), або з репресіями. Важливим є те, що ця ситуація все ж таки оцінюється як покинутись та викликає несвідому образу на чоловіка. В будь-якому разі жінка стає головою родинною, яка багато працює. Цікаво, що жінка може робити багато фізичної праці, або займати високу посаду, працювати на відповідальному пості. При цьому завжди жінка описується як найкраща мати та/або бабуся, завдяки якій утримувалася родина.

Такі стосунки дуже послідовно відтворюються у родинях жінок-нащадків. Якщо модель «Патріархальний шлюб» залишається ідеалізованим образом, який неможливо повторити в реальному житті, то модель «Матріархальний шлюб» повторюється практично ідентично у наступних поколіннях. Для жінки важливим є бути сильною та «тягнути» на собі родину. Лояльність роду проявляється навіть в тому, що в кожному поколінні у чоловіка може «знаходитися» будь-яке захворювання, яке «заважає» йому виконувати обов'язки голови родини. Образ «стомленої жінки», яка домінує у родинних стосунках, фігурує у кожному із поколінь.

Третя модель «Серійна моногамія» (10 генограм) характеризується наявністю двох шлюбів, які мають спільні риси у родин попередніх поколінь. Найчастіше перший з них описується, як несвідомий, ранній, а другий, як більш успішний та вдалий. Одним із варіантів є те, що в одному шлюбі народжуються діти, а в іншому виникають проблеми із дітонародженням. Причому можуть бути варіації: в генограмі однієї родини бездітним може бути перший шлюб, а в іншій – другий.

Важливим є те, що жінки, які пережили розлучення батьків, мають низький рівень толерантності до розлучення, але несвідомо повторюють модель «Серійної моногамії». Така модель може відтворюватися через покоління, але все ж таки в поколінні, яке не має досвіду повторного шлюбу, є тенденція високо оцінювати перші стосунки матері, які не закінчилися весіллям.

Четверта модель «Мезальянс» (7 генограм) – поєднання у шлюбі свідомо різних за соціальним, освітнім, матеріальним статусом людей. Факт невідповідності партнерів підкреслюється і передається, як сімейна міфологія. В поколіннях нащадків цей мезальянс відтворюється. До цієї моделі ми віднесли як родини, в яких більш статусним був чоловік, так і ті, в яких більш статусними були жінки на момент вступу до шлюбу. Іноді мова йде про приналежність певному дворянському роду, наприклад, прапрабабуся закохалася та вийшла заміж за простого хлопця та ще її батьки «прокляли її». Все ж таки в більшості випадків мова йде про невідповідність матеріального або освітнього статусу. Цікавим є те, що навіть, якщо протягом сімейного життя партнер із низьким статусом досягає певного високого рівня, але все одно в родині його або її досягнення знецінюються та він (вона) сприймаються недостатньо поважними.

Здебільшого, ця модель шлюбу відтворюється в кожному поколінні. В сім'ї зберігається уявлення, що жінка не гідна свого чоловіка і тому повинна підкорюватися та відігравати другорядні ролі у родині, або чоловік не відповідає статусу, що проявляється в тому, що він неправильно розмовляє або має якісь неприйнятні звички з минулого. Різниця із моделлю «Матріархальний шлюб» полягає в тому, що жінка не бере на себе жертвовну роль голови родини, натомість підкреслює своє походження, рівень освіти тощо, порівнюючи себе із чоловіком.

Нами сформульовано рекомендації для шлюбних консультацій, які враховують роль трансгенераційних моделей шлюбу в проблемах подружньої взаємодії:

1. В рамках шлюбних консультацій проводити 1–2 окремі зустрічі із чоловіком і дружиною для того, щоб проаналізувати їх трансгенераційні моделі шлюбу за методом інтерв'ю.

2. Якщо в рамках консультації виявлено негативний вплив трансгенераційних моделей шлюбу, рекомендується поглиблена робота із генограмою партнера, у якого виявлено таку модель.

3. Моделі «Патріархальний шлюб» та «Мезальянс» можуть проявлятися в різкому неприйнятті чоловіка, критичному ставленні та знеціненню його ролі у подружжі.

4. Моделі «Патріархальний шлюб» та «Мезальянс» можна припустити при низькому рівні задоволеності шлюбом та шлюбними стосунками, низькій самооцінці тощо.

5. Модель «Серійна моногамія» може стояти за рішенням про розлучення та перериванням стосунків.

6. В будь-якому необхідно виявлення та опрацювання трансгенераційних нарративів, пов'язаних із шлюбними стосунками.

Висновки:

В результаті аналізу 72 генограм жінок 27-34 років було виявлено 4 найпоширеніші трансгенераційні моделі шлюбу: «Патріархальний шлюб», який характеризується пошуком ідеального сильного чоловіка; «Матріархальний шлюб», пов'язаний із жіночою жертвовною роллю голови родини; «Серійна моногамія» – наявність декількох шлюбів за схожими характеристиками та «Мезальянс» – переживання статусної нерівності шлюбних партнерів.

Перспективами подальших досліджень ми вбачаємо виявлення механізмів передачі трансгенераційних моделей шлюбу та вивчення ефективності різних типів шлюбного консультування, які враховують трансгенераційні феномени.

Література

1. Ващук М. С. Рівні прояву трансгенераційних феноменів [Текст] / М. С. Ващук // Практична психологія та соціальна робота. - 2010. - № 2. - С. 75-79. http://lib-hdak.in.ua/ecatalog/page_lib.php?docid=23488&mode=DocBibRecord
2. Литвиненко С. А. Психологія травми: трансгенераційний та феноменологічний аспекти. Психологія: реальність і перспективи // Литвиненко С. А., Ямницький В. М. / Збірник наукових праць РДГУ.- 2015.- Вип. 4., С.14-17. <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/1001/1/%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%A1.%D0%90.%2C%20%D0%AF%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%92.%D0%9C..pdf>
3. Сазонова О. В. Сімейні цінності та ролі встановки подружніх пар // Сазонова О. В. / Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / Проблеми сучасної психології. - 2018. - Вип. 39 DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-39.272-295>.
4. Стюарт Я. Современный трансактный анализ // Стюарт Я., Джойнс В. / СПб.: Социально-психологический центр, 1996. – 330с. https://bookap.info/book/styuart_sovremennyu_tranzaktnyy_analiz_1996/
5. Теория семейных систем Мюррея Боуэна: Основные понятия, методы и клиническая практика / под ред. Бейкер К., Варги А. Я. – М.: Когито-Центр, 2012. – 496 с. <https://mybook.ru/author/sbornik-statej/teoriya-semejnyh-sistem-myuureya-bouena-osnovnye-p/>
6. Терещенко Н.М. Вплив сімейних сценаріїв на формування синдрому «емоційного холоду» в міжособистісних стосунках// Терещенко Н. М., Долгополова О. В. /Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Психологія. Харків: ХНУ.– 2019. - Вип.66. – С. 81-85. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2019-66-14>
7. Шутценбергер А.А. Синдром предков. Трансгенерационные связи, семейные тайны, синдром годовщины, передача травм и практическое использование геносоциогаммы // Шутценбергер А.А. – М.: Издательство института психотерапии, 2001. - 231 с. doi: 12.60-77.10.1080/15551024.2017.1251185
8. Felsen I. Adult-Onset Trauma and Intergenerational Transmission: Integrating Empirical Data and Psychoanalytic Theory. Psychoanalysis, Self and Context [Електронний ресурс] / Felsen, Irit. – 2017 –. 12. 60-77. – Режим доступу до ресурсу: 10.1080/15551024.2017.1251185.
9. Kradin R. The family myth: its deconstruction and replacement with a balanced humanized narrative [Електронний ресурс] / Kradin R. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: doi: 10.1111/j.1468-5922.2009.01771.x.
10. Kocharyan A.S. Personal determinants of life style: psychological valeology / Kocharyan A.S., Barinova N.V., Zubenko O.M. // Psychological Counseling and Psychotherapy. - Issue 1 Vol.8. – 2017. – P. 6-15 doi.org/10.26565/2410-1249-2017-8-05 [in Russian]
11. Laxenaire M. En souvenir d'Anne Ancelin Schützenberger. Revue de psychothérapie psychanalytique de groupe [Електронний ресурс] / Laxenaire, Michel. - 2019 - . n73. 7. - Режим доступу до ресурсу: 10.3917/rppg.073.0007.
12. Mellody P. The Intimacy Factor: The Ground Rules for Overcoming the Obstacles to Truth, Respect, and Lasting Love / Pia Mellody, Lawrence S. Freundlich. – Indonesia: Harper Collins, 2009. – 240 p. <https://www.amazon.com/Intimacy-Factor-Overcoming-Obstacles-Respect/dp/0060095806>
13. Petric D. Transgenerational abuse and transgenerational trauma. [Електронний ресурс] / Petric D. – Preprint (PDF Available) – 2019. - Режим доступу до ресурсу. DOI: 10.13140/RG.2.2.21749.52961
14. Transgenerational Trauma and Therapy: The Transgenerational Atmosphere [Електронний ресурс] / Bakó, Tihamér & Zana, Katalin. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: 10.4324/9781003015840.
15. Yiassemides A. Time and timelessness: Temporality in the theory of Carl Jung. Time and Timelessness: Temporality in the theory of Carl Jung. [Електронний ресурс] / Yiassemides, A. – 2013. – Режим доступу до ресурсу : 1-125. 10.4324/9780203070994.

References

1. Baker, K., & Vargi, A. J. (Eds.). (2012). Murray Bowen's theory of family systems: Basic concepts, methods and clinical practice. Moscow. Kogito Center. [in Russian] <https://mybook.ru/author/sbornik-statej/teoriya-semejnyh-sistem-myurreya-bouena-osnovnye-p/>
2. Felsen, I. (2017). Adult-Onset Trauma and Intergenerational Transmission: Integrating Empirical Data and Psychoanalytic Theory. *Psychoanalysis, Self and* [https:// DOI: 10.1080/15551024.2017.1251185](https://doi.org/10.1080/15551024.2017.1251185)
3. Kocharyan A.S., Barinova N.V., Zubenko O.M. (2017). Personal determinants of life style: psychological valeology. *Psychological Counseling and Psychotherapy*. 1(8), 6-15. [in Russian] <https://doi.org/10.26565/2410-1249-2017-8-05>
4. Kradin, R. (2009) The family myth: its deconstruction and replacement with a balanced humanized narrative. *J Anal Psychol*. <https://doi:10.1111/j.1468-5922.2009.01771.x>
5. Laxenaire, M. (2019). En souvenir d'Anne Ancelin Schützenberger. *Revue de psychothérapie psychanalytique de groupe*. <https://doi: 73.7.10.3917/rppg.073.0007>.
6. Litvinenko, S. A., & Yamnytsky, V. M. (2015). Psychology of injury: transgenerational and phenomenological. *Psychology: reality and prospects*, 4, 14-17. <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/1001/1/%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%A1.%D0%90.%2C%20%D0%AF%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%92.%D0%9C..pdf>[in Ukrainian]
7. Mellody, P. (2009) *The Intimacy Factor: The Ground Rules for Overcoming the Obstacles to Truth, Respect, and Lasting Love* / Pia Mellody, Lawrence S. Freundlich. Indonesia, Harper Collins. <https://www.amazon.com/Intimacy-Factor-Overcoming-Obstacles-Respect/dp/0060095806> [in Indonesia].
8. Petric, D. (2019). Transgenerational abuse and transgenerational trauma. [https:// DOI: 10.13140/RG.2.2.21749.52961](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.21749.52961)
9. Sazonova, O. V. (2018). Family values and role attitudes of married couples. *Collection of scientific works of K-PNU named after Ivan Ogienko*, 39, 272-295. [https:// DOI: 10.32626/2227-6246.2018-39.272-295](https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-39.272-295)[in Russian]
10. Shutzenberger A.A. (2005). *Ancestral Syndrome: Transgenerational Relationships, Family Secrets, Anniversary Syndrome, Injury Transmission and Practical Use of the Genosociogram*, Moscow: Izd-vo Instituta Psichoterapii. <https://doi:12.60-77.10.1080/15551024.2017.1251185>. [in Russian]
11. Stuart J., Joins V. (1996). *Modern transactional analysis*. Moscow: IP RAN.https://bookap.info/book/styuart_sovremennyy_tranzaktnyy_analiz_1996/[in Russian]
12. Tereshchenko, N. M., & Dolgoplova, O. V. (2019). Influence of family scenarios on the formation of the syndrome of “emotional cold” in interpersonal relationships. *Bulletin of the Kharkiv National University named after V.N. Karazin*. [in Ukrainian] Series: psychology, 66, 81-85. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2019-66-14>
13. Tihamér B., & Katalin. Z. (2020). *Transgenerational Trauma and Therapy: The Transgenerational Atmosphere*. doi: 10.4324/9781003015840.
14. Vashchuk, M. S. (2010). Levels of manifestation of transgenerational phenomena. *Practical psychology and social work*, 2, 75-79. http://lib-hdak.in.ua/ecatalog/page_lib.php?docid=23488&mode=DocBibRecord [in Ukrainian]
15. Yiassemides, A. (2013). Time and timelessness: Temporality in the theory of Carl Jung. *Time and Timelessness: Temporality in the theory of Carl Jung*. [https://doi: 1-125. 10.4324/9780203070994](https://doi:1-125.10.4324/9780203070994).